

Csordás László

Utazni, újra

UNGVÁR

1.

Utazáshoz készülődöm. Ez a végtelenül egyszerű mondat különös és mély jelentésárnyalatot kapott az utóbbi időben. Az elmúlt néhány hónapot ugyanis a négy fal között töltöttem, kényszerből. A világjárvány váratlan terjedésére az volt az egyik komolyabb reakciója Ukrajna vezetésének, hogy több megyében is leállították a tömegközlekedést. Március közepén még szokás szerint utaztam Beregszászba, az óráimat viszont nem kellett megtartanom. Hazafelé tartva a vonattal már lehetett hallani, hogy másnap – ahogy mifelénk mondják – *le fogják venni a buszt, a vonatot, mindent*. Aztán reggel azért még volt, akinek munkába kellett mennie, délután viszont csodálkozva vette észre az utazni vágyó, ezt többektől is hallottam később, hogy gyakorlatilag minden járatot töröltek bizonytalan időre. Semmiféle előzetes tájékoztatás, hivatalos bejelentés nem volt erről, csak a szóbeszéd. Azóta is persze kapkodást, bizonytalanságot, óráról órára változó intézkedéseket lehet tapasztalni. De most végre enyhítéseket készülnek bevezetni, olvasom a sajtóban.

Utazáshoz készülődöm tehát a gyorsan kialakuló új rutin szerint. Szekrényem tetejéről, ahová hanyag módon feldobtam pár nappal ezelőtt, leveszem a viszonylag frissen vásárolt maszkomat. Megrázom kicsit, hogy ha került rá ez idő alatt némi por, attól megszabadíthassam, majd zacskóba rakom, ezzel együtt be a zsebbe, így indulok a buszmegállóba. A buszon kevesen vannak, úgy látszik, csak az indul útnak ilyenkor, akinek feltétlenül muszáj, vagy aki már nem bírja elviselni a bezártságot. Megfigyelem, hogy felszálláskor az utasok egy részén egyszerűen nincs maszk. És közben azt is látom, hogy osztja meg ez a helyzet az embereket: valamennyien bizalmatlanul tekintenek a másokra. Sőt, párbeszédfoszlányokat is elkapok innen-onnan, hogy akik dacból nem veszik fel a maszkot, azok *mennyire felelőtlenek*, akik pedig előírás szerint viselik, *azokkal biztos van valami baj*. Egy pillanatra arra gondolok, hogy a távolságtartás és bizalmatlanság így lesz elkerülhetetlenül mindennapi tapasztalat. De inkább most csak egyszerűen félrenézek, kitekintek az ablakon, egy ideig szeretnék újra elmerülni a lepusztultságában is vonzó vidéki tájban.

Csapon át kell szállni egy másik buszra, az ajtaja viszont még zárva van, a bent ülő sofőr pedig mutatja nekünk a dohányosok egyezményes jelét. Ezek szerint még van vagy tíz percünk a *perekurra*, ahogy itt mondják. Bemenedülök egy árnyékos helyre, ahonnan jól belátni a város néhány terét. A piacra vezető utca feltűnően üres, ahogy a vasútállomás előtti terek is. Csak elvétve látni sétáló embert, aki melleleg rohamtempóban tér be valamelyik üzletbe, majd siet is vissza a négy fal közé. Közben az új bevásárlóközponttal szembeni falon egy nagyobb méretű, a benyúló faág miatt csak ilyen szögéből jól kivehető plakátra figyelek fel. Hatalmas cirill betűkkel van kiírva egy kifejezés, ИТ ТАЙМ, ami legalább annyira furcsának hat ebben a nyelvi környezetben, csak másként, mint a jámbor törtmagyarsággal megfogalmazott, és

jellemzően a buszmegállókon felbukkanó csehországi, németországi, esetleg angliai munkafelhívások. Az egyik felhíváson olvastam annak idején: *folyékony nyelv és tapasztalat nem kötelező*. Az ilyen mondatok miatt gondolom úgy, hogy ebben a régióban egyszerre élünk termékeny, humoros és bosszantó félreértésben egymás mellett.

Már az Ungvárra tartó buszon nézek utána az interneten, hogy az ИН ТАЙМ egy éppen márciusban tönkrement és azóta bezárt futárszolgálatnak a neve. És miközben ezen hümmögök magamban, eszembe jut, hogy a vírushelyzet idején hozott, a személyes mozgást korlátozó intézkedések miatt leginkább az idővel történt valami. Egymásra torlódnak az órák, a napok, a megszokott terekből pedig alig marad lehetőség a kilépésre. Az Ungvár felé vezető úton haladva pedig már Jack Kerouac *Útonjának* egyik mondata jár a fejemben Bartos Tibor emlékezetes fordításában: „A buszúton [...] nem történt semmi említésre érdemes, ha az nem, hogy a lelmem végig a busz előtt járt”. Az enyém pedig Berniczky Éva elbeszéléseiben és novelláiban. Az ő világa az, amely számomra nyilvánvaló megköltöttsége mellett is [vagy éppen ezáltal, ezt nem tudnám igazából most megmondani] pontosan közvetíti az ungvári és a városhoz közeli terek hangulatát, a tér- és időérzékelés más régiókéétől eltérő sajátosságait.

2.

Berniczky Éva olyan tereket népesít be abszurd figurákkal, melyeket gyermekkorom óta magam is elég gyakran látogatok. Ilyen az ungvári Részegpiac, az állomás és környéke, a máig elítnek számító Korzó vagy a várdomb és a falumúzeum. Ezekhez a terekhez novelláiban olyan megfigyelések, kommentárok kapcsolódnak, melyeket saját tapasztalataimban is mindannyiszor felismerni vélek. „A vonatok hozzák-viszik a bűzt, izzadságot, szotyolahéjat, a ragadós szegénységet” – nézek utána később pontosan, immár otthon a *Talánszása* egyik halványan felderengő szövegrészletének. Erről a leírásról pedig mindig a gyermekkori bevásárlások emlékei idéződnek fel bennem. Hétfévenként a legkorábbi vonattal utaztunk Ungvárra, hogy még a piacok nyitása előtt megérkezzünk. A piacok pedig a nyelvi keveredésnek, a korlátok miatt a kreatív és humoros kommunikációnak, de persze a szorongásnak is teret adtak egyszerre. Máig emlékszem arra, hogy az egyik ruhapróba alkalmával – mivel a hölgy nem ejtette ki az iskolában tanult standardnak megfelelően – egyszerűen nem értettem a *dzerkalo* szót, hirtelen nem is tudtam, mit kellene néznom, erre a hölgy felemelte a hangját, és jellegzetes szláv harsánysággal ironizált azon, hogy talán még életemben nem néztem tükörbe. Máskor meg az ukránban idegenül hangzó akcentusom és ragozási szokásaim miatt vélték szlováknak cipővásárlás közben. De emlékeimben eleven még, hogy a bevásárlást követően a déli rövidjáratú vonattal, az *elektricskával* igyekeztünk haza az ebédre szinte mindig. A ma is ugyanolyan, megközelítőleg hatvanéves, rozoga kocsikban már akkor sem nyíltak ki rendeltetészerűen az ablakok, az ajtók, és az izzadság, a bűz, a padlóra kifojt tej vagy a papírdobozokban szállított szárnyasok szaga jelentette számomra ezt a bizonyos „ragadós szegénységet”. Azt hiszem, ezek az emlékképek, szagok, helyzetek kitörölhetetlen részei gyermekkori utazásaimnak.

Berniczky prózájában fontos szerep jut még az érzékterületek keveredésének, a váratlan „érettársításoknak”. Ez pedig szemléletileg összefügg azzal, hogy a novellákban igen gyakran érhetünk tetten átváltozásokat, alakváltásokat, finom áttűnéseket és

összekapcsolódásokat. A Részegpiacon – amit különben a Csapról érkező busz ablakából is lehet látni – színek, ízek és különféle jellegzetes szagok ölelik körbe a belépő vásárlót. Nemcsak az egyik elbeszélés címadó alakjának, a tojásárusnak a meglepő színérzékelésére lehet itt gondolni [A tojásárus hosszúnappja], hanem a már beszélő nevével is szerelemre íteltetett Ljubocska reakciójára a Földet az égtőlben, amikor is pocskék minőségű portékáját [a gesztenyéből főzött ragasztót] árulva megcsapja a rendőrből áradó – Kárpátalján már csak a helyi kulináris szokásokból eredően is igen jellemző – végzetes fokhagymaszag, amibe az asszony váratlanul beleszeret. De legalább ennyire meglepő a rejtélyes kurd származású férfi, Taran Tula vonzódásának oka, „aki utoljára a mamuskáján érezte ezt a vadgesztenyebúzzal keveredő penetráns nőstényszagot, az anyján, aki már harmincévesen öregasszonnyá ráncosodott. Addigra végigélte szegény pára az egész életét, mert idő híján napok alatt pergette le az éveket valahol magasan a hegyekben”. Számomra az ilyen piacterek a kibírhatatlan halszagot és a napon melegedő tejét juttatják eszembe mindig, azokkal a pillanatképekkel együtt, amelyeken a megázott földre terített újságlapokon kínálják a legkülönfélébb termékeket a vidékről Ungvárra utazó alkalmi árusok. A sárszín és a tejfehér disszonanciája mindig is része volt ezeknek az út mentén illegálisan kibővülő piactereknek.

Az időérzékelésről és a perspektíva-váltásokról pedig már egy másik szöveg jut eszembe, a Szerencsegyökér. Ebben többféle nézőpontot és idegenséget is megkülönböztet az elbeszélő. A messziről jövő és eleve valamiféle felsőbbrendűség-tudattal szemlélődő turistáktól alapvetően különbözik az az idős asszony, aki saját egykori házát keresve halad egyenesen az úton a falumúzeum felé. Egy ismerős ungvári környék, a várdomb kerül itt középpontba, ahol az ungvári vár mellett valóban van egy efféle skanzen. De amiért most felidéződik bennem ez az elbeszélés, az az idő és tér egymásba csúszásának az ábrázolása, amit az érthet meg igazán, aki ebben a régióban nőtt fel. „Jól ismertem ezt az imbolygó járást – mondja az elbeszélő –, kissé meggörnyedt tartást, szegényes, igénytelen öltözetet, de abban is biztos voltam, hogy viselője mégsem környékbeli. Pontosabban nem abból a jelenből való, amelyet éppen itt és most élünk. Néhány évtizeddel korábról kapaszkodott fel a meredek utcán. Természetesen nem azért érdeklődött a múzeum felől, amiért erre felé a turisták szoktak. Inkább az időbeli ellentmondás miatt keveredett el.”

Amikor az úti célomhoz legközelebbi buszmegállón leszállok, az imént idézethhez hasonló idő- és tértapasztalat, ellentmondás fogad Ungvár belvárosában. A szovjet időkből itt maradt betonépület, az ide látogató turisták valaha kedvelt szálláshelye, a Zakarpattya inkább csak taszító mása hajdani önmagának: olyan, mintha legalább harminc éve megállt volna körülötte az idő. Egészen valószínű, hogy a vele átellenben álló épületromnak, a város egykori büszkeségének, az évekkel ezelőtt váratlanul leégett és máig torzóban maradt Ukrajna bevásárlóközpontnak az ormótlan betontömbjei sem ebből a jelenből valók.

3.

Még a járványhelyzet előtt szerettem volna bejárni újra azokat az útvonalakat, illetve helyeket, amelyek Ungváron megkerülhetetlennek tűnnek. Fotókat akartam készíteni, majd pedig képleírásokkal szerettem volna érzékeltetni személyes városképeimet.

Mert tudom jól, hogy egy esszében, amely erről a városról szól, illene azért kitérni többek közt a Petőfi térre, az Ung folyóra, az ungvári várra, az Ungvári Nemzeti Egyetemre, a különféle városrészekre és parkokra, a kocsmákra és a legjobb éttermekre. Ezek természetesen épültek volna bele egy szabályos városesszébe. Ebből a tervből azonban kevés vált valóra. Hónapokig vidéki szobámba zárva vártam a helyzet javulását, hogy tömegközlekedéssel végre újra megközelíthessem a várost. Amiből aztán mostanra két-három utca futó megtekintésére jutott idő és mód. De a váratlan és extrém helyzet pontosan megmutatta azt is, mennyire rendszertelen városlátogató vagyok. Mert ekkor sem igazán a változásokra figyeltem fel, az újonnan épülő lakásokra, a bezáró, elköltöző vagy újra megnyitó üzletekre, inkább a részletekben megmutatózó állandóság vonzott. Be kellett látnom, hogy engem az ismerős utakon haladva inkább érdekel az út mentén ücsörgő, lehorgasztott fejjel várakozó és feltehetően pocskék kínai árut kínáló alkalmi árus, a szinte konok következetességgel feltöredezett aszfalt, a társasházak betört ablaküvege, a falból életveszélyesen kilógó villanyvezeték. Ezek a más perspektívából bizonyosan lényegtelennek tűnő részletek tartoznak hozzá igazán mára kialakult városképemhez a gyermekkori emlékeken és az irodalmi alkotások világán túl, amelyeket azért többé-kevésbé rendszeresen újraélek, valahányszor utazom vagy utazáshoz készülődöm.

Láng Zsolt

Egy város zamata

SZATMÁRNÉMETHI

Édesanyám is, én is ugyanabban a kórházban születtünk, ő 1934-ben, én 1958-ban. Mindketten dús fekete hajjal jöttünk a világra; az ő újszülött séróját dr. Lükő Béla, a kor európai híró orvosa, az enyémet a bába, Karsai Ilona dicsérte meg. Ilonka néni a közelünkben, épp a dr. Lükő Béláról elnevezett utcában lakott, nemrég halt meg. Születésem idején az a szokás dívott, hogy az újszülöttet legalább három hónapos koráig szoroson bepólyálták, és a hátára fektették. Ennek két dolog lett a következménye, az egyik, hogy egészen lapos a tarkóm, a másik, hogy beleszerettem a felhőkbe. A mai napig, ahol olyanok a felhők, mint Szatmár fölött, otthon érzem magam.

Szatmárnak mondtuk, de a Németit is használtuk. Sátoros ünnepekkor a Németi templomba mentünk, mivel anyai nagyapámék a közelében, a Mátyás király utcában laktak, és nagyapám presbiter volt. Nagyszüleim kertje a Honvéd utcáig lenyúlt, három öreg diófa állt benne, a veteményesben felkarózott paradicsombokrok illata forró napokon az udvarig érződött. Olyan puha volt a föld, hogy csuklógó belemeríthettem a kezemet, az apró göröngyök alatt kellemes hűvösség honolt. Mi a Lánchos templom körzetében laktunk, az apai nagyszülők házában, nem volt kertje, csak udvara, földje kemény és kesernyés volt, köpködtem, ha a számba keveredett. Nagyapám kertjében a föld édeskés volt, enyhén mentolos, mint a selyemcukorka. A Németi templomnak karácsonykor naftalinszaga volt, húsvétkor kölni illata. Ha a húsvét márciusra esett, a kölniillatba naftalin vegyült.